

© כל הזכויות שמורות להוצאת הספרים של אונ' בן גוריון

הותר לפרסום באתר פסיכולוגיה עברית www.hebpsy.net

דיאלוג

123 סיפורים טיפוליים מהחברה המסורתית ופתרונם

ד"ר עפר גרוזברד

הקדמה

הפילוסוף והסופר ג'ובראן חליל ג'ובראן מספר בספרו הנביא על הידידות, וכך הוא אומר: "ואל תהא מטרה לידידות אלא עמקות הרוח, כי אהבה, החותרת לדבר, לבד מגילוי סתריה היא אינה אהבה אלא רשת פרושה, אשר רק דברים פתוחים עולים בה".

ידידותי עם עפר החלה בפגישה שנערכה בשנת 1997 עם מנהלים יהודים וערבים בנושא גישור רב-תרבותי. באותה פגישה עלה נושא השואה והכאב היהודי. ניסיתי לספר כמה נושא השואה קרוב ללבי וכמה אני מבינה את הכאב של העם היהודי. ואז התפרצה מנהלת אחת ואמרה לי, "איך את מעזה להגיד שאת מבינה את הכאב...?" נאלמתי דום ולא ידעתי מה לומר. ואז אמר עפר משפט שעשה לי משהו פנימי. הוא אמר למנהלת, "תראי מה קורה עכשיו, היאם מנסה להבין אותך ואת מרחיקה אותה ממך". המשפט הזה נכון לי היום לכל דבר – אנו מרחיקים את האחר מאתנו משום שאנו חיים בתקופה של "קרחון פנימי" המכסה את הלב ויוצר בדידות, ניכור, כאב ושנאה. מאז עפר מקשיב לנו ללא תנאי, מתחבר לכאב, ומנסה ככל יכולתו להביא הקלה ושחרור במצבים שהם לפעמים בלתי-אפשריים לאנשים שבאים אתנו במגע.

בהיותנו בני אדם, לכולנו יש סיפורים שכאשר אנו מספרים אותם והאחר מאזין לנו הסיפור שלנו מקבל משמעות ואנו מקבלים כוח. ההקשבה לסיפור שלנו מחזקת אותנו ומשפרת את הרגשתנו. קראתי בעיון את 123 הסיפורים שעפר מביא לקורא הישראלי והתחברתי לרבים מהם. האוניברסליות של הכאב האנושי שמעבר לעמים ועדות, שעליה עפר מספר ואותה הוא מזכיר לנו.

החברה הערבית המתפתחת ומשתלבת בחברה הישראלית עוברת שינוי מרחיק לכת ממחשבה פטריארכלית קולקטיבית למחשבה אינדיבידואלית פמיניסטית. האישה הערבייה בת זמננו שואפת להיות אקדמאית וקריירהסטית ולממש את עצמה בתחומים למיניהם בדומה לאשת המערב. תהליך דומה עוברות חברות יהודיות מסורתיות, שעפר מביא גם את סיפורן, אבל לצערי, כל חברה מתמודדת עם הבעיות שלה ואין דיבור בין-תרבותי ודיאלוג בין-תרבותי ועל כן גם אין אינטגרציה רגשית. זוהי הסיבה לגל האלימות המתפשט בארץ הכולל רציחות על חילול כבוד המשפחה,

פגיעות מיניות וניסיונות אובדניים ששיעורם עלה בחברה הערבית, בקרב עולי אתיופיה ובחברות אחרות שמצויות בתהליכים קשים אלו.

אני מרגישה שהאנושיות איבדה את הדרך... דרך האהבה ללא תנאי, הערך של נתינה, והערך של חמלה... מאוד אהבתי את הסיפורים. אני שומעת אותם מדי יום ביומו מהיועצים הערבים והיהודים כאחד. רגשות של אם הנקרעת בין הקריירה והבית הם אותם רגשות, אם היא מקרב החברה המסורתית ואם מהחברה המודרנית. הרגשות של הסבים והסבתות המשחזרים את העבר בדאגת יתר לנכדיהם הם אותם רגשות, ולבסוף הבלבול העז בעקבות מה שקורה במזרח התיכון ובמדינה, לכולנו אותם רגשות!

כולנו צמאים לקשר משמעותי עם הסובב אותנו... הילד צמא לקשר עם ההורה... המורה צמא לקשר עם המנהל... ושוב ההורה מצדו צמא לקשר עם הילד והמורה... אבל אנו מצויים בעידן "הקרח הרגשי", כפי שצינתי קודם, ואיש לא אמר לנו שהקשר הוא פשוט והיכולת לממש אותו נמצאת בכל אחד מאתנו.

ושוב עפר מנסה לומר לנו שאנו חייבים לעצור רגע, לברר מה שבא מבחוץ, להתבונן פנימה ולהרגיש את הכאב, להיות עם עצמנו לרגע בשקט. לכולנו יש אהבה אין-סופית שנבראנו אֶתה והיא נמצאת בתוכנו. האם נוכל להוציא אותה מן הכוח אל הפועל...?

אני מברכת את הספר שבו עפר שם נשמה חדשה בהקשבה שלו לסיפורים שבאים מחברות שעוברות שינוי קיצוני, שינוי המתבטא בקפיצה משמרנות למודרניזציה בעידן פוסט-מודרני יבש וקשה שבו כולנו מחפשים את הדרך לשרוד.

היאם טנוס

מפקחת על הייעוץ במגזר הערבי
משרד החינוך והתרבות

מבוא

ספר זה הוא פרי עבודה משותפת של תלמידי ושלי במסגרות שונות ובהן המכללה האקדמית הערבית לחינוך בחיפה, מכללת אורנים ואוניברסיטת חיפה בשנים 2004–2006. בשנים האלה לימדתי קורסים בנושאים של חינוך וייעוץ רב-תרבותי. במכללה האקדמית הערבית כל הסטודנטים הם ערבים, רובם משמשים מורים במסגרות למיניהן. השיעור התנהל כך: הסטודנט הציג לפני הכיתה מקרה שבנוגע אליו רצה להתייעץ. מהם הציגו קשיים ממשפחתם – שאלות הנוגעות לילדיהם, לבני זוגם, להוריהם ובעיות שהתעוררו במסגרת המשפחה המורחבת. אחרים ניצלו את ההזדמנות והעלו קשיים שהתעוררו בקשר לתלמיד כלשהו שהם מלמדים והיו שהעלו בעיות הנוגעות ליחסיהם עם חברים ואנשים אחרים. התפתח דיון כיתתי. הסטודנטים הציגו פתרונות המשקפים בדרך כלל את ניסיונם בחיים ואת תרבותם, ואילו אני, בהיותי פסיכולוג קליני, הוספתי את הפתרונות המערביים המקובלים לשאלות אלו. כך יחד, בכוחות משותפים, מתוך דיאלוג בין-תרבותי, חיפשנו את הפתרון הטוב ביותר לבעיה המוצגת. הם לימדו אותי ואני לימדתי אותם, ותחושת הייתה שכל צד רוצה שהצד האחר ידבר יותר ואילו הוא יאזין וילמד. במקרים רבים עלו פתרונות המשלבים היבטים מודרניים ומסורתיים גם יחד שלא היינו מגיעים אליהם ללא אותו דיאלוג פורה. במקרים אחדים ביקשו הסטודנטים להציג מקרה אישי במיוחד שאותו לא רצו לחשוף לפני כל הכיתה. אז ישבנו יחד בקפטריה ההומה אדם וניסינו להבין את הבעיה ולמצוא לה פתרון.

קבוצות היועצים החינוכיים היו קבוצות מעורבות של יהודים וערבים והוצגו בהן בין השאר גם מקרים מהחברה היהודית המסורתית (עולי אתיופיה וקווקז, החברה הדתית והחרדית ועוד) שנתקלו בהם היועצים במסגרת עבודתם בבית-הספר. לא קשה להתרשם מן הדמיון הקיים בין החברות המסורתיות למיניהן ומכאן שהחלוקה האמתית (אם אכן קיימת חלוקה) היא בין החברה המודרנית לחברה המסורתית ולא בין יהודים לערבים או חלוקה על כל בסיס לאומי אחר. זו הסיבה שאני משתמש במינוח "מודרני" ו"מסורתי" גם בספר זה, בדרך כלל, מבלי לציין את מוצאו התרבותי של הפרט הנדון. יתרה מזו, מסורתיות ומודרניות הם יסודות שקיימים בכל מיני מינונים בקבוצות למיניהן וגם בתוך כל אחד מאתנו ועשויים להשתנות במהלך חייו.

כך, ב-123 סיפורים טיפוליים שסופרו בכמה כיתות ובכמה מסגרות, נפרש מארג של הורים, מורים ויועצים חינוכיים שהציגו מגוון קשיים והתלבטויות שמאפיינים את

החברה המסורתית על שלל גווניה בישראל. עשינו ניסיון אמתי וכן ליצור דיאלוג בין-תרבותי שיעזור לנו להכיר זה את עולמו של זה ולהתקרב אליו. המקרים חולקו לפי ארבע קבוצות הגיל העיקריות: הגיל הרך (עד שש), גיל החביון (שבע-שתים-עשרה), גיל ההתבגרות (שלוש-עשרה-שמונה-עשרה) ומבוגרים (תשע-עשרה ומעלה). כן חולקו חלוקה נוספת לפי הגורם שהציג אותם – הורים, מורים או יועצים חינוכיים, כל זה כדי לאפשר לקורא להתמקד במקרים המעניינים אותו.

עפר גרוזברד

חיפה,

מאי 2007

הגיל הרך

בני משפחה מספרים

1. הילד שלא יכול לראות במבה ביד של ילד אחר

א' הוא ילד בן חמש, קרוב משפחה, מספר לנו ג'. בכל פעם שהוא משחק עם בתי בת השלוש הוא חוטף מידה כל דבר שהיא מחזיקה בו. בלי בושה הוא נוהג כך לפני הוריו והם עומדים חסרי-אונים מולו. כשהם באים אלינו הביתה א' משחק בחופשיות בכל המשחקים של בתי, ולעתים אפילו בביתנו הוא חוטף לה מהיד דברים שהם שלה. אבל כשאנחנו מבקרים אצלם הוא לא נותן לה לגעת בכלום. בגן הוא ילד טוב ולא מתנהג כך אבל בבית עם הוריו אי-אפשר לעצור אותו או להגיד לו דבר. להוריו הוא אומר שהוא יעשה מה שהוא רוצה וכשהם מנסים לעצור אותו הוא מקלל, משתולל ומרביץ. הוא ילד שלא יכול לראות במבה ביד של ילד אחר מבלי שינסה לקחת. א' הוא הבכור ויש לו אחות בת שנה וחצי. הוא אוהב אותה מאוד אבל לא מרשה לאף אחד להתקרב אליה. הוא רכושני מאוד כלפיה. האב עובד כטבח והאם עובדת כאחות בקופת-חולים ובבית-אבות. ההורים כמעט לא נמצאים בבית, וא' גדל אצל הסבא והסבתא, והם מפנקים אותו כל הזמן ונותנים לו הכול, גם משום שהוא הבן הבכור. ההורים של א' מודאגים, והאב ביקש מג' שיציג את המקרה בכיתה כדי שיוכלו להיעזר בפתרונות שיוצעו. מה על ההורים לעשות? שואל ג'.

אני חושב שההורים שלו מרגישים אשמים משום שהם לא נמצאים אתו וכל היום הוא נמצא אצל הסבא והסבתא ועל כן הם נותנים לו כל דבר, משיב ג' בעצמו. המצב הכלכלי של המשפחה טוב, הוא מוסיף, ייתכן שההורים יכולים לעבוד פחות שעות ולהיות יותר עם הילד שלהם. הייתה בכיתה הסכמה שעל ההורים להציב יותר גבולות לילד שלהם. אבל היו שטענו שאולי ההורים באמת לא יכולים ויש ילדים שאפילו שהם בני חמש ההורים אינם מסוגלים להגיד להם מה לעשות. ואז עלתה השאלה: למה בגן א' מתנהג יפה? מישהי אמרה שבגן הגננת לא מפחדת מא' ומציבה לו גבולות ועל כן הוא ילד טוב בגן. שאלתי, האם ההורים יכולים לבקש מהסבא והסבתא להציב לילד יותר גבולות מאחר שהוא נמצא אצלם הרבה? אולי כדאי שכל המבוגרים המטפלים בילד יגבשו גישה אחידה בנוגע לטיפול בו? ג' אמר שהוא חושב שהסבא והסבתא לא יסכימו שההורים יורו להם איך לנהוג בא', הם רוצים למצוא חן בעיניו ועל כן הם נותנים לו הכול. היו שסיפרו שגם אצלם המצב דומה משום שהם חיים בסמיכות להוריהם ולמשפחה המורחבת ולפעמים אפילו מתגוררים באותה דירה.

הסברתי שבמקרים אלו בעצם יש לילד בחווייתו כמה אמהות. כשאמו שלו למשל מסרבת לתת לו ממתק לפני האוכל יכול הילד ללכת ולבקש ממתק מן הסבתא או מן הדודה והן, שירצו לרכוש את לבו, ייתנו לו את מה שאסרה האם. כך הילד לומד את הכישורים המניפולטיביים בקבוצה יותר משהוא לומד לקבל ולהפנים את האיסור "לא" ואיסורים אחרים.

אז מה ההורים בכל זאת יכולים לעשות? עליהם לשוחח ברצינות עם הסבא והסבתא ולהבהיר להם שעליהם להציב לילד יותר גבולות. עליהם להסביר למשפחה המורחבת מדוע גבולות אלו חשובים כל כך להתפתחותו של הילד. ילד חסר-גבולות הוא לא ילד שיוכל להצליח בבית-הספר וגם לא אחר כך בחיים. לעתים הורים חשים שאף שהם הגדולים אין להם השפעה על הילד. זו תחושה שכיחה אצל הורים אך היא אינה נכונה. היא נובעת מתוך חשש של ההורים להפעיל את סמכותם ומתוך תחושה שאם יציבו גבולות לילד פירושו שהם לא הורים טובים דיים. ההפך הוא הנכון, והגננת היא ההוכחה שהדבר אפשרי. הסיבה שהוא לא נעשה היא חולשתם של ההורים והמשפחה המורחבת. אם ההסברים לא יועילו על ההורים לדאוג שהילד לא ישהה שעות רבות כל כך אצל הסבא והסבתא.

הסברתי שילד שלא חש שיש לו גבולות ברורים ויציבים מתמלא חרדה בגלל היעדר הגבולות. מישהי שאלה למה. עניתי לה: "נניח שתתנפחי לממדים שלא מתאימים לך, תחשבי שאת עכשיו חברת-כנסת או ראש ממשלה שצריכה לנאום נאום לאומה. איך את מרגישה?" עכשיו היה ברור לה למה התנפחות של הפרט מעבר למידותיו או מדוע אמירה של ילד להוריו, "אני לא אשאל אתכם ואעשה מה שאני רוצה", מעוררת בו חרדה רבה. על כן הילד הוא המפסיד הראשון מהיעדר גבולות מגנים ושומרים בחייו.

2. משהו בפניה התרכז

ס' בת הארבע היא ילדה שלא רוצה לדבר בגן. גם כשהגננת שואלת אותה שאלות שהיא יודעת את התשובה עליהן היא שותקת. "איזה יום היום?" שואלת הגננת, וס' לא עונה, כאילו היא מתביישת. לעתים היא ניגשת אל הגננת מיוזמתה ומראה לה ציור שציירה, אבל כאשר שואלים אותה שאלה היא לא עונה. ס' נראית נבונה, היא אוהבת לשמוע סיפורים וללמוד דברים חדשים אבל הכול בלי לדבר. גם עם הילדים

בגן נראה שקשה לה. היא שקטה ולא עושה בעיות, אבל גם אינה משתתפת באופן פעיל במשחקי הילדים. ס' אומרת שהילדים בגן צוחקים עליה ולא אוהבים אותה. בבית ס' היא אחרת. אמה מספרת שהיא רוצה כל הזמן להיות לידה, דבוקה אליה, בוכה על דברים קטנים, שום דבר לא מוצא חן בעיניה וכל דבר היא צריכה לקבל. אמה מדגישה כמה היא מעצבנת אותה. כשהוצע לאם בכיתה להתחבר לעצמה ולהיזכר בילדותה שלה סיפרה שס' שונה ממנה מאוד ודומה לבעלה. גם בעלה היה ילד מנדנד, סיפרה אמו. היא רוצה שלבתה תהיה אישיות חזקה כפי שיש לה. חולשתה של ס' לא עודדה את האם לחוש קרבה אליה, אלא להפך, היא חשה שבתה משתלטת עליה בחולשתה.

בכיתה העלו את האפשרות שס' מקנאת באחותה הקטנה, ונטען כלפי האם שאולי בתה רוצה שהיא תשהה במחיצתה יותר. האם סירבה להכיר באפשרות הזאת. אחרים ביקשו מן האם לומר גם משהו טוב או חם על בתה. היא לא יכלה. הכיתה ניסתה לעודד את האם לחוש אמפתיה לבתה, אבל היה ברור שהאם כל הזמן מבקרת את ס', מתקשה לראות את העולם מבעד לעיני בתה ומתקשה להיות אמפתית אליה. לבסוף סיפר סטודנט מבוגר שבנו בן עשרים וחמש איך פעם אחת כשכעס עליו מאוד תפסה אותו אמו שלו ואמרה לו שהוא לא היה שונה מבנו ולאמתו של דבר היה דומה לו מאוד. הסטודנט סיפר שזה מה שגרם לו לשנות את עמדתו כלפי בנו. הפעם היה נדמה שהסיפור נוגע באם ומשהו בפניה התרכך. הסברתי לאם שס' לא מתקשרת בגן בגלל מה שקורה בבית. היא לא בשלה ליצור קשר עם הילדים, לא מוכנה להשיב לגננת ומתנהגת כילדה קטנה מגילה עקב תחושתה שהיא עדיין צריכה לבסס את הקשר עם אמה. האם דוחה אותה ואת דרישותיה והילדה נלחמת בה כדי לקבל יחס ותשומת לב, ובכך היא מעצבנת מאוד את אמה. האם חווה את ס' כשתלטנית, אולם ס' חשה בתוכה ההפך מכך – היא חשה חסרת-אונים ומנסה באמצעות בכייה לקבל את תשומת לבה של האם. ההמלצה לאם הייתה שתנסה להתקרב אל בתה, למצוא את הצדדים היפים שבה, להבין שהיא ילדה קטנה ושקשה לה, להיזכר איך הייתה היא בילדותה וכמה גם לה היה חשוב הקשר עם האם. שוחחנו על כך שהפתרון היחיד לבעייתה של ס' הוא בדרך הקבלה והאמפתיה ולא בדרך הקשיחות משום שחסרה לה אהבת אמה. ללא תחושה זו וללא חוויה מתקנת יקשה עליה גם בעתיד ליצור קשר עם חברים ולפתח קשר בונה עם הגננת או המורה. ייתכן גם שהאם משחזרת ומחיה עם בתה את ילדותה שלה ואת הדחייה שחשה מאמה אף שהיא הכחישה זאת. בעניין הזה לא הספקנו להעמיק למעט סיפורו של הסטודנט. כמו כן לא דנו בנושא הקנאה – ייתכן שס' מקנאת מאוד באחותה הקטנה משום שלהרגשתה היא מקבלת יותר. על כן היא

מתנהגת כילדה צעירה יותר בת גילה של אחותה. כשסיכמה האם את הדיון היא הודתה שהיא מביטה בבתה בהתנשאות ואינה יכולה להיות אמפתית אליה. נראה היה שמהו בכל זאת נקלט. כשהתיישבתי לכתוב את המקרה שמת לי לב שאינני זוכר את שם האם, דבר שבדרך כלל לא קורה לי. גם אני לא יצרתי קשר אישי אֶתה ולא הייתי אמפתי אליה, גם לי היה קשה להבין את מצוקתה וייתכן שנשמעתי ביקורת מדי. הרי מה שהיה דרוש לה הוא שאהיה הרבה יותר חם וקרוב כדי שתוכל לנהוג באופן דומה עם בתה. חשבתי שדווקא אנשים שכל כך זקוקים לרגש זה הם אלו שדוחים אותו ולבסוף לא זוכים בו. החלטתי לפתוח את השיעור הבא בכך שאשתף את הסטודנטים בכשל שלי כדי לעזור לאם להבין את הכשל שלה.

3. אם את מרגישה אשמה את באמת אשמה

יש לי שלושה בנים ובת, מספרת ק'. הבעיה שלי קשורה לבני הקטן, ב' בן השש, שלומד בכיתה א'. כל הזמן הוא רוצה להיות כמו הגדולים, בלבוש, בקניות, בכול. לזה מתלווים כל הזמן בכי ונדנודים. למשל, אם ג' בן הארבע-עשרה עובד במחשב גם ב' רוצה את המחשב דווקא באותו הרגע. ג' לא רוצה לפנות את המחשב ואז ב' מתחיל לבכות ופונה אלי. אבל אני מכינה שיעורים באותו הזמן. וכך מתנהלת השיחה:

ב': אמא, תגידי לאחי שאני רוצה לשחק במחשב.

אמא: תגידי לאבא, אני עושה עכשיו שיעורים.

ב': אבא לא בבית. הוא ירד למטה לסבתא. אמא, תגידי לו את.

אמא: ג', תן לאח שלך לשחק.

ג': אני לא יכול. אני מוריד עבודה מהאינטרנט.

אמא: אחיד עושה עבודה. כשיגמור ייתן לך לשחק.

ב': (מתחיל לבכות בכי של זעם) אמא, תגידי לו. למה את נותנת לו לשחק במחשב ולא לי?! למה את נותנת רק לו לצאת בלילה מהבית (הולך לחברים) ורק לי את אומרת להכין שיעורים ולהישאר בבית?! רק הם עושים... רק הם הולכים... אמא: מספיק, אני רוצה לגמור את העבודה שלי. אם תשתוק אתן לך משהו מתוק. ב': (שותק רבע שעה ואחר כך שוב מבקש את המחשב. מסתכל עלי בעיניים פקוחות ואני מרגישה שהוא כועס עלי משום שאני עובדת ולא שמה לב אליו) את עוד כותבת?! מה, הכתיבה יותר חשובה ממני?! מתי את גומרת?! מתי תפתרי לי את הבעיה?!

כאמא, אני מבולבלת מאוד. מצד אחד, הוא צודק ומגיעה לו אמא שכל הזמן תשים לב אליו ואל הבעיות שלו. אבל מצד אחר, אני חשה זעם וכעס ואני נקרעת מבפנים. מאחר שאני לא יכולה להשתיק אותו ולהפסיק את הנדנודים אני אומרת לגדולים לוותר לו משום שהוא הקטן והוא לא מבין. כך אני נכנעת והוא מנצח ומקבל בדרך כלל בסוף את מה שהוא רוצה. אני מרגישה שאני אשמה בכך שאני הולכת ללמוד ועוזבת אותו והוא זקוק לי משום שהוא רק בכיתה א'. אחר כך אני מנסה לפצות אותו בדברים אחרים אבל זה לא עוזר. אני בבעיה.

לפני כשנה הוא סירב להיכנס לגן במשך שלושה חודשים שלמים משום שטען שזה כמו בית-ספר והוא לא רוצה בית-ספר תובעני. היום, בכיתה א', יש לו קשיים ברכישת השפה. כשהוא יושב לקרוא אני יושבת לידו ורואה כמה קשה לו ובוכה. בכיתה יש לו חברים שאוהבים אותו אבל אין לו מוטיבציה ללימודים, ובבית הוא ממשיך לקבל הכול. לא כך היה עם שאר הילדים. ק' מספרת שבעלה חוזר הביתה מאוחר בערב אבל כעיקרון הם חולקים את אותה בעיה עם ב'.

היו תלמידים שאמרו שאם ק' מרגישה אשמה היא כנראה באמת אשמה וכדאי שתקשיב ותיתן לו יותר, תשב אתו יותר, משום שבאמת אין לו אמא. אחרים הציעו לה שיטות להסיח את תשומת לבו של ב'. היו שחשדו שיש לו ליקוי למידה ויש לשלוח אותו לאבחון.

ההתרשמות שלי הייתה שהקושי העיקרי של האם, שנובע מהזדהות יתר שלה עם בנה, הוא להציב לו גבולות ברורים. כשקשה לו בקריאה במקום לעודד אותו ולהאמין ביכולתו להתמודד היא בוכה מתוך הזדהות עם הקושי שלו. היא לא יכולה לומר לו "לא" בשום עניין מבלי לחוש אשמה כבדה. ב' לא לומד להתאפק, לשאת תסכול ולהתמודד עם קושי – תנאים הכרחיים לכל הצלחה בלימודים. אמא טובה יודעת לומר "לא" ולהציב גבולות השומרים ומגנים על הילד. כך הילד נרגע, מטריד פחות ויודע מה אפשרי ומתאים ומה לא. ב' מתנפח מעבר לגילו ורוצה להיות כמו אחיו הגדולים, אבל לא עומד במטלות ההתפתחותיות של גילו, בעבר להיכנס לגן

וכעת ללמוד לקרוא. להלכה הוא מנסה להתנהג כגדול מגילו אבל למעשה הוא חש קטן מגילו ולא מסוגל לשאת במטלות שמצופות מבני גילו. לאמא מותר ללמוד ולממש את עצמה ולטווח הרחוק ודאי ייטיב גם עם ב' עצם הדבר שאמו מרוצה ומסופקת יותר מעבודתה. שורש הבעיה של ק' הוא תחושות האשמה שיש לה ועליה לעבוד עליהן כדי להיות אמא טובה יותר. בסיום אמרה ק' שעכשיו היא מבינה שהבעיה טמונה בה ולא בבנה.

בחברה המסורתית שכיחה התופעה שהילד הצעיר מקבל כמעט הכול, דבר שפוגע בו בסופו של דבר משום שהוא לא לומד לשאת תסכול. יחס זה פוגע גם בשאר האחים, שלומדים לוותר לו לעתים קרובות ללא צורך וללא סיבה. הדבר קשור בהזדהות עמוקה של הוריו אתו, בהיותו קטן וחלש יותר, והם אינם מקיימים נפרדות ממנו ואינם מציבים לו גבולות ברורים החיוניים להתפתחות תקינה.

4. הוא משגע אותי

ר' סיפרה היום לכיתה על משהו שממש מכניס אותה לדיכאון. בבן הבכור השקענו הכול, היא אומרת, והתוצאות מדהימות, הוא ילד חכם ובולט ואנו ממש גאים בו. לאחר שלוש שנים נולד בנו השני, ה'. גידלנו אותו באותו האופן עד שמלאו לו שלוש והוא נכנס לגן הילדים. בהתחלה זכה גם הוא למחמאות רבות על כך שהוא ילד חכם, משתתף בפעילויות ועוזר לחבריו. לאחר כמה חודשים הוא החל לשאול אם מחר יש גן. כשאמרנו לו שיש הוא בכה ואמר שאינו רוצה ללכת לגן. ניסינו להבין מדוע. הוא רק אמר שהוא לא אוהב את הגן ורוצה להישאר עם אחותו בת השנתיים וחצי בבית. בזמן האחרון כל בוקר הוא בוכה ואומר שאינו רוצה ללכת לגן. אנו מסבירים לו שבגן יש הרבה דברים יפים וחברים ואנו ההורים הולכים לעבודה ואין לו היכן להישאר. הוא משיב שישאר עם אחותו אצל המטפלת. אנו לוקחים אותו אל הגן בכוח ושם הוא יושב ובוכה זמן רב ולא משתף פעולה. לא אחת שאלנו אותו אם קרה משהו בגן ואם מישהו התנהג אליו לא יפה. הוא אומר שלא אבל מוסיף שאינו רוצה ללכת לגן. דיברנו עם הגננת והסייעת לגננת והן אמרו שלא קרה שום אירוע חריג. אני מתרשמת ששתיהן מתייחסות אליו יפה מאוד ומפנקות אותו לא מעט. כל ערב אביו ואני יושבים ומשוחחים אתו והוא מבטיח שמחר ילך לגן ברצון, ובבוקר הוא ילד אחר. מסרב להיכנס לגן, בוכה ולעתים בורח בריצה מן הגן. ה' פשוט הפך להיות ילד אחר.

בכיתה החלו התלמידים לחקור את ר' וניסו לברר אם בכל זאת קרה היכן שהוא משהו. איך הוא מתנהג עם החברים בשכונה? איך הוא מתנהג עם שאר בני המשפחה? ור' אומרת שהכול כרגיל למעט העובדה שבתקופה האחרונה הוא ממש נדבק אליה. הולך אחריה לכל מקום ולא עוזב אותה. לעתים היא כבר לא יכולה עוד, ואז היא ממש צועקת עליו שיעזוב אותה ושהוא משגע אותה ושהיא כבר לא יכולה לסבול אותו.

למען האמת, נחרדתי מעוצמת הדחייה. ניסיתי להיות לרגע ה' הקטן, שנולדה לו אחות כשהיה בסך הכול בן שנה ובקושי הספיק ליהנות מקצת יחס אישי. כמה טבעי לקנא בה כשהיא נשאר בבית ומקבלת יחס מהמטפלת וממנו כבר דורשים להיות גדול. והוא, כל מבוקשו להיות קטן, כמו אחותו, ולקבל תשומת לב. אבל כשהוא רץ אחרי אמו ורוצה אותה היא מגרשת אותו ואין לה פנאי בשבילו. כשהוא חוזר מהכיתה, הוסיפה ר', אני שואלת אותו כל יום מה למד ומה עשה ומתקנת לו שגיאות בנושאים שונים....

אבל אני שומע את האם חוקרת את בנה ועוד מתייחסת – בפליטת פה – אל הגן כאילו היה כיתת לימוד ושוב ה' מרגיש שמתייחסים אליו כמו אל גדול אבל הוא עדיין לא חש כך ועדיין רוצה וצריך את קרבת אמו.

התרשמתי כמה קשה לר' שלא לאמץ נקודת מבט של אם שאפתנית שרוצה שבנה השני יצטיין גם הוא וילך בדרכיו של בנה הבכור, אלא להיכנס לנעלי הילד ולראות את העולם מבעד לעיניו. אבל כאשר הצעתי לה אפשרות זו קיבלתי את הרושם שהיא מסוגלת להחליף בקלות את נקודת הראות. המלצתי לה לעשות אתו את "הזמן שלנו" – כל יום כרבע שעה רק שלהם, זמן איכות שה' יוכל לחכות לו ביודעו שאז אמא היא שלו ורק שלו. כמו כן הצעתי לה להפחית את החקירות בשובו מן הגן ולומר לו שהמטרה היא שיהנה בגן. ובעיקר להיות יותר חמה ותומכת, ואם לתחושתה הוא נדבק אליה, לומר לו שעוד מעט תתפנה להיות אתו מתוך הבנה לצרכים האמתיים שלו.

כמה שבועות אחר כך סיפרה ר' שהשינוי בה' היה מהיר. מיד כשהחלה לנהוג בו בחמימות ובקרבה, להתפעל ממעשיו ולא לחקור, הוא נרגע ופחות נצמד אליה. פחתה הקנאה באחותו וגברה הנכונות ללכת לגן. ר' הודתה לקבוצה והוסיפה שעכשיו היא מקווה שיחזור להיות ילד חרוץ וחכם כפי שהיה. שוב ושוב אני מתרשם כמה במקרים רבים קשה לסטודנטים שלי לאמץ את נקודת הראות של הילד – להבין איך הוא רואה את העולם ומה הוא מרגיש. אבל כשזו מוצעת להם הם יכולים בקלות יחסית להזדהות עם הילד ולהבין אותו.